

21. Як часто Ви йдете на компроміс?

- a. Часто
- b. Інколи
- c. Рідко

22. Як часто Ви уникаєте конфліктів?

- a. Часто
- b. Інколи
- c. Рідко

23. Як часто Ви поступаєтеся у конфлікті своїми інтересами?

- a. Часто
- b. Інколи
- c. Рідко

Надійшла до редколегії 01.03.2013.

УДК 159.96

Д. С. Волков, С. М. Сердюк

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОВІДНІ ОСОБИСТІСНІ РИСИ СЛУЖБОВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У професійно спрямованому аспекті досліджено провідні особистісні риси службовців правоохоронних органів. На базі повної за обсягом емпіричної інформації простежено та достовірно доведено практичну необхідність детального дослідження особистісних особливостей службовців правоохоронних органів для їх подальшого використання в оптимальному посадовому розподілу, а також для раціоналізації галузевого навчання й виховання.

Ключові слова: провідні риси особистості, емоційна стійкість, інтегроване прийняття себе, самодостатність, вольова регуляція, екстрапунитивність, екстернальність.

В професійно спрямованому аспекті досліджено провідні особистісні риси службовців правоохоронних органів. На базі повної за обсягом емпіричної інформації простежено та достовірно доведено практичну необхідність детального дослідження особистісних особливостей службовців правоохоронних органів для їх подальшого використання в оптимальному посадовому розподілу, а також для раціоналізації галузевого навчання й виховання.

Ключевые слова: ведущие черты личности, эмоциональная устойчивость, интегрированное принятие себя, самодостаточность, волевая регуляция, экстрапунитивность, экстернальность.

Постановка проблеми. Основою управлінської політики правоохоронних органів є робота з персоналом з урахуванням особистісних якостей кожного службовця. Це дозволяє: оптимізувати штатну чисельність, покращити добір кадрів, поліпшити процеси навчання та перепідготовки службовців тощо. Науково обґрунтоване розв'язання цієї соціально-психологічної проблеми у галузі правоохоронної діяльності потребує глибокого вивчення та осмислення закономірностей функціонування особистості працівника на службі, його психічних мож-

ливостей та резервної стійкості в нестандартних умовах для раціоналізації виконання своїх службових обов'язків. Як свідчать дослідження [2; 5; 7; 10; 11 та ін.], під час управління керівниками не ураховуються індивідуальні якості підлеглих, переважає негативне ставлення працівників правоохоронних органів до системи і стилю управління, невисокими є авторитетність і лідерські якості керівників.

Специфіка діяльності працівників органів внутрішніх справ полягає в реальних особливих умовах її здійснення, а саме професійною нормою виступає реалізація службових завдань у ситуаціях з непередбачуваним результатом, з підвищеною відповідальністю за прийняті рішення, необхідністю спілкуватися з антисоціальним контингентом громадян, майже щоденно витримувати дію психічних і фізичних перевантажень (Л. І. Беляєва [3], С. Е. Борисова [4], В. С. Медведєв [8], А. П. Москаленко [9]). Правоохоронна діяльність фахівців органів внутрішніх справ здійснюється в галузі суспільних відносин системи «людина-людина», як правило, в складних конфліктних умовах. Вирішення службових завдань невідривно пов'язано з вирішенням людських проблем, поведінкою людей, їх суспільними та загальнолюдськими цінностями, індивідуальними особливостями, спрямованістю, почуттями, пристрастями, потребами. Все це значно впливає на формування особистісних характеристик та визначає провідні риси, які виступають професійно-важливими особистісними якостями. Таким чином, умови протікання правоохоронної діяльності формують специфічний внутрішній світ особистості службовця, певну систему ставлень, специфічне реагування на професійні події, конкретні зразки виконання професійних дій, визначають особливі особистісні вимоги до роботи.

Актуальність емпіричного дослідження обумовлена нагальною необхідністю розробки дієвого базового механізму підвищення професійного рівня працівників правоохоронних органів України. Гуманізація процесу професійного навчання та діяльності, підвищена увага до людського фактора передбачає забезпечення збалансованості між професійними вимогами до особистості, її інтересами і спрямованістю, а також рівнем сформованості загальних та спеціальних здібностей, потенційних можливостей. Однією із головних умов вирішення зазначеної проблеми є створення системи якісного відбору кадрів на підставі комплексної оцінки рівня сформованості професійно значущих якостей особистості. Її особливе значення визначається тим, що успішність підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів залежить від певної системи індивідуально-психологічних якостей, а недостатній їх розвиток є причиною низької придатності до навчання, майбутньої діяльності.

Тому **об'єктом** теоретико-емпіричного дослідження виступали психологічні особливості правоохоронної діяльності, **предметом** були провідні особистісні риси працівників правоохоронних органів як базова засада ефективного виконання професійної діяльності. **Мета** полягала у складанні науково обґрунтованої бази даних провідних особистісних рис працівників правоохоронних органів. Основою для проведення репрезентативного емпіричного дослідження було обрано констатуючий експеримент. Визначена мета зумовила обсяг та спрямування психодіагностичного вимірювання, яке здійснювалося за допомогою таких методик:

- опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла, форма А;
- опитувальник Г. Шмішека;
- опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера;
- методика «Рисувочна фрустрація» С. Розенцвейга;
- тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена;
- методика «Вольової наполегливості» Є. П. Ільїна і О. К. Фещенко.

Для статистичної обробки та подальшої обґрунтованої інтерпретації емпіричних даних дослідження використовувалася програма STATISTICA-6.1. В якості

статистичного критерію визначення щільності взаємозв'язку між основними особистісними рисами працівників правоохоронних органів був використаний коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена.

Дослідження проводилося на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. У цілому, експериментальна референтна група досліджуваних складала 60 курсантів. Для забезпечення чистоти експерименту група респондентів характеризувалися гомогенністю за статтю (чоловіча), віком (до 25 років).

Результати аналізу проявів провідних особистісних рис службовців правоохоронних органів.

Аналіз отриманих емпіричних даних дослідження провідних особистісних рис службовців правоохоронних органів складався з трьох кроків. Перший крок включав опис емоційно-вольової та інтелектуальної сфери особистості службовця, які обумовлюють успішність роботи в екстремальних умовах та виступають провідними для здійснення правоохоронної діяльності в силу того, що тісно пов'язані з характером об'єктивних труднощів служби. Другий крок полягав у визначенні особливості проявів поведінкової сфери службовців правоохоронних органів як результуючої сформованих установочних систем особистості на активне або пасивне, відповідальне або невідповідальне, оборонне або захисне поводження. Третій крок аналізу дав можливість визначити взаємозв'язок між виявленими особистісними рисами службовців правоохоронних органів, що дозволило зробити висновок про наявність узгодженої системи провідних рис службовців органів внутрішніх справ та скласти їх профіль.

Особливості емоційно-вольової та інтелектуальної сфер характеризують визначальну специфічність сприйняття, переживання, оцінки й реагування службовців правоохоронних органів незалежно від значущості або стресогенності ситуації, у якій вони перебувають. До методик, що дозволили простежити ці особливості відносяться: опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла, опитувальник акцентуацій особистості і темпераменту Г. Шмішека, методика «Вольової наполегливості» Є. П. Ільїна і О. К. Фещенко та тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена.

Дані, отримані за допомогою опитувальника «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла, визначають прояв стійких у часі показників. У 16-ти особистісних факторів опитувальника для аналізу були обрані такі, котрі у більш повній мірі відповідають завданням дослідження, а ці відібрані особистісні фактори були згруповані в такі параметри:

- 1) фактори А+, F+, Н+ утворюють тріаду, що характеризує екстраверсію;
- 2) фактори С-, О+ й Q4+ становлять невротичну тріаду;
- 3) I+, F+ характеризують істероїдні прояви особистості;
- 4) фактори С+ й G+ визначають стійке й наполегливе поводження;
- 5) фактори Н-, I+, С-, О+ характеризують гостре переживання страху життя й, як наслідок, підвищену чутливість до погроз;
- 6) фактори Q2+, Q3+ й N+ виражають рівень самостійності й інтегрованості особистості, її соціальної досвідченості й проникливості;
- 7) фактор L+ характеризує захисне, пасивно-агресивне поводження й внутрішнє напруження, що не знаходить розрядку.

Змістовний аналіз результатів дослідження виявив такі особливості:

– С – емоційна нестійкість: $\bar{x}=3,5$; $\sigma=1,21$; G – «супер-Его»: $\bar{x}=7,23$; $\sigma=2,16$); Н – насичуваність контактами ($\bar{x}=3,87$; $\sigma=3,1$) N – «соціальна досвідченість» ($\bar{x}=8,21$; $\sigma=2,12$), L – захист і внутрішнє напруження ($\bar{x}=9,11$; $\sigma=1,12$); О – «тривожність»: $\bar{x}=8,12$ при стандартному відхиленні $\sigma=3,01$; Q₂ – залежність ($\bar{x}=3,42$; $\sigma=1,32$); Q₄ – «фрустрованість» ($\bar{x}=7,9$; $\sigma=2,45$).

– 52 % досліджуваних (31 особа) готові до контактів, до співробітництва і взаємодії, проявляють інтерес до людей та емоційно сприйнятливі – *високий фактор А*;

- 23 % досліджуваних зі значно вираженою екстравертованістю, стійкістю до стресогенних факторів, активністю при налагодженні контактів з оточуючими – *перший параметр*;
- у 83 % (49 досліджуваних) виявлений невротичний паттерн особистісного й емоційного реагування – *другий параметр*;
- у 9 % (4 досліджуваних) виявлена тенденція до прояву істероїдних рис – *третій параметр*;
- для 21 % (13 досліджуваних) притаманне емоційно зріле, стійке й послідовне реагування – *четвертий параметр*;
- *п'ятий параметр* виявився в 63 % (38 досліджуваних), відзначаючи підвищену чутливість до погроз і гостре переживання страху;
- 34 % вибірки (11 досліджуваних) виявляють тенденцію до адаптивного, інтегрованого сприйняття себе й своїх відносин з дійсністю – *шостий параметр*;
- у 86 % (52 досліджуваних) виражено внутрішнє напруження, підозрілість, дратівливість й поведінку, яке ідентифікується з постійним прийняттям явища захисту й протистоянням іншим – *сьомий параметр*.

Психодіагностика особистісних характеристик службовців правоохоронних органів виявила переважні параметри, а саме: низьку емоційну стійкість, сформований Его-контроль, незначну стресостійкість, захист й внутрішнє напруження, тривожність, залежність, фрустрованість (фактори C-, G+, H-, L-, O+, Q₂-, Q₄+). Означені фактори свідчать про наявність емоційного дисбалансу, сформованого невротичного паттерна реагування, захисного, оборонного поведінки й тривоги як домінуючого й неусвідомленого переживання. Разом з тим, сформований Его-контроль свідчить про розвинуту внутрішню принциповість, яка забезпечує послідовність, наполегливість та відповідальність у питаннях не тільки власної, але й соціальної значущості, яка визначається специфікою самої правоохоронної служби.

Таким чином, аналіз індивідуальних особистісних профілів та інтерпретація виділених параметрів дозволяє оцінити основні екстенсивні характеристики особистісних властивостей службовців правоохоронних органів, а саме: значні емоційні переживання; низьку стресостійкість; перевагу почуттів страху, тривоги й дратівливості; виражене внутрішнє напруження й блокування розрядки.

Подальша діагностика типу домінуючого емоційного переживання й акцентуації особистості та темпераменту здійснювалася за опитувальником Г. Шмішека. Спираючись на теорію особистості К. Леонгарда було запропоновано такі варіанти угруповання шкал у параметри:

- 1) активності – гіпертимія, дистимія, циклотимія; 2) реактивності – збудливість, застрягнення; 3) емоційної сфери – емотивність, екзальтація; 4) контролю – педантичність, демонстративність; 5) зниженого фону настрою й енергії – дистимія, тривожність.

Проведене ранжирування отриманих результатів за шкалами опитувальника Г. Шмішека по всій групі досліджуваних дозволило побудувати ієрархічну структуру переважних емоційних переживань та акцентуацій. Шкали розподілялися у спосіб, застосований у табл. 1.

Таблиця 1

**Ранги шкал, отримані за опитувальником Г. Шмішека
у досліджуваній групі службовців правоохоронних органів**

№ шкали	Назва шкали	Отриманий ранг шкали
1	Гіпертимія	5
2	Застрягнення	1
3	Педантичність	4
4	Збудливість	3

№ шкали	Назва шкали	Отриманий ранг шкали
5	Емотивність	7
6	Тривожність	2
7	Циклотимія	8
8	Демонстративність	9
9	Дистимія	10
10	Екзальтованість	6

Таким чином, досліджувана група респондентів характеризується високими значеннями параметрів реактивності та зниженого фону настрою, які обумовлені підйомом індивідуальних емоційних профілів по шкалах «застрягнення», «тривожність», «збудливість». Параметр «контролю» представлений шкалою педантичності, що має середній рівень виразності.

Отримані дані дозволяють відзначити, що група досліджуваних службовців правоохоронних органів характеризується як така, що проявляє чутливість особистості, темп та інтенсивність емоційних переживань – «темперамент тривоги й щастя» (К. Леонгард), що поєднуються з вираженою особистісною боязкістю. Шкала контролю представлена «педантичністю», що визначає прагнення особистості контролювати ситуацію, підкоряти своїй волі незалежні обставини й при високих значеннях шкали – страх відповідальності. Крім того, виявлене поєднання «збудливості» й «тривожності» характеризує тривале протікання сформованої несприятливої реакції на важку ситуацію, маргінальність, обмеженість ресурсів особистості. Досліджуваних відрізняє орієнтація на події зовнішнього світу, що поєднуються з проявом імпульсивності у ситуації небезпеки (поєднання «гіпертимії» й «збудженості»).

Можна констатувати, що службовців правоохоронних органів відрізняє ерготропне домінування – перевага процесів збудження симпатичної нервової системи, відповідальної за мобілізацію організму до дії, домінування потреби у витраті енергії. У цілому, для досліджуваних характерний астенічний тип реагування, переважно це оборонна позиція, яка являє собою зіткнення сильних тенденцій, що створюють схильність до експлозивних реакцій. Це підтверджує прояв ерготропних тенденцій. Крім того, досліджувані характеризуються ситуаційно обумовленою емоційною напругою (шкали збудженості та екзальтованості), яка або ще не знайшла своє відбиття в системі усвідомлених переживань, або контролюється на поведінковому рівні (підтверджується виразним проявом фактора G за опитувальником «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла).

Особливості вольового переборення труднощів та ступінь витримки і прояву вольового зусилля діагностувалися за допомогою методики «Вольової наполегливості» Є. П. Ільїна і О. К. Фещенко. Середній час, який витратили досліджувані службовці відрізняється в залежності від номеру завдання методики, що обумовлено процедурою та метою дослідження. Ефективність та час виконання завдань залежить від складу та структури стимульованого матеріалу, який пропонувався досліджуваним. У перших двох завданнях можливість побудови речення з наведеного набору слів передбачалась як необхідна умова подальшої діагностики вольового зусилля при вирішенні третього завдання. Середній показник витраченого часу по першому та другому завданню приблизно однаковий і дорівнює $\bar{x} = 5,2$ хв при виконанні першого завдання і $\bar{x} = 4,7$ хв – другого. Послідовно переходячи до третього завдання, досліджувані стикалися з ситуацією неможливості виконання інструкції. Ця неможливість викликана об'єктивними умовами методики, зокрема відсутністю смислової зв'язаності поданих для будови слів. Час виконання третього завдання у групі службовців правоохоронних органів до-

рівнює $\bar{x} = 6,03$ хв та виступає показником наполегливості за умови того, що неможливість будь-якого вирішення третього завдання їм невідома.

Показником вольової наполегливості (ПВН) виступає відношення часу, який витрачено на виконання третього завдання, до середнього часу виконання першого та другого завдання. У досліджуваній вибірці $\text{ПВН}=0,61$ та відноситься до низького рівня виразності вольового регулювання дій.

Інтелектуальні особливості особистості службовців правоохоронних органів, зокрема рівень інтелектуального потенціалу, діагностувався за допомогою тесту «Прогресивні матриці» Дж. Равена. Отримані результати дозволяють констатувати, що лише 32 % досліджуваних (19 правоохоронців) здатні до правильної орієнтації в складних обставинах, можуть формувати стереотипи оцінки дій супротивника, схильні до логічного передбачення та побудови алгоритмів дій супротивника, організації відповідних дій. 23 % (14 досліджуваних), не здатні гнучко включатися у процес обміркованого проектування своїх дій та їх часткових результатів, не можуть повноцінно оцінювати досягнуте, узгоджувати дії з поставленою метою.

Наступний крок діагностики та аналізу отриманих даних полягав у визначенні особливостей поведінкових реакцій досліджуваних. Для цього використовувався опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, призначений для діагностики інтернальності-екстернальності як узагальнюючої характеристики особистості, яка впливає на засоби вирішення практичних завдань професійних ситуацій. За методикою визначення інтернальності-екстернальності отримано значення показника інтернальності по семи шкалах опитувальника. Отримані результати за шкалою загальної інтернальності свідчать про низький рівень суб'єктивного контролю особистості службовців правоохоронних органів над значущими ситуаціями. Досліджувані незначно виявляють власну відповідальність за події життя. Інтернальність у сфері досягнень, невдач та в міжособистісній сфері досягає середнього рівня. Це є показником наявності суб'єктивного контролю у значущих ситуаціях. Інтернальність у виробничій сфері виражена у досліджуваних найнижче, що зумовлено, на наш погляд, розвинутою системою субординації у роботі правоохоронних органів. Сьогоднішня виробнича ситуація розглядається досліджуваними залежною, в першу чергу, від старших за чином та професійним статусом. Слід зазначити, що виявлені особливості прояву інтернальності у службовців правоохоронних органів виступають варіабельною характеристикою, яка змінюється в залежності від конкретних соціальних або функціонально-виробничих обставин, від визнання ситуації як важкої або простої, комфортної або деструктивної.

Дослідження реакцій на невдачу й способів виходу із ситуацій, що перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості, здійснювалося за методикою «Фрустраційні реакції» С. Розенцвейга (табл. 2).

Отримані дані свідчать про високий рівень екстрапунітивних реакцій. Зокрема, виявленими особливостями характерних ознак поведінкових реакцій службовців правоохоронних органів виступає перевага екстрапунітивної реакції $\bar{x}=71$ (в порівнянні зі стандартизованим значенням 47,1; $\sigma=1,1$) на ситуацію перепони, тенденція до зниження інтрапунітивної реакції $\bar{x}=17$ (стандартизоване значення 26,8; $\sigma=3,3$) та імпульсивної реакції $\bar{x}=12$ (стандартизоване значення 26,3; $\sigma=1,3$). Визначені кількісні дані напрямів реакцій досліджуваних правоохоронців відбивають їх схильність висувати надмірні вимоги до оточуючих. Аналіз типів реакцій визначив виразну фіксацію на задоволенні потреби $\bar{x}=42$ (стандартизоване значення 29,4; $\sigma=1,1$).

Отримані емпіричні дані дозволяють зробити припущення про існування тісного, позитивного зв'язку між основними виявленими в ході дослідження характеристиками особливостей емоційно-вольової, інтелектуальної сфер особистості та поведінкових реакцій досліджуваних правоохоронців. Статистичним критері-

ем визначення щільності між основними особистісними рисами службовців органів внутрішніх справ є коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена, який дозволяє перевірити наскільки статистично погоджені між собою досліджувані параметри, а саме: С– (емоційна нестійкість) і екстернальність; Н– (низька стресостійкість) і екстрапунітивність; Q₂– (залежність) і застрягнення; L+ (рівень домагань) і збудливість; Q₄+ (фрустрованість) і низька вольова наполегливість. Результати обчислення коефіцієнта рангової кореляції Ч. Спірмена подані у табл. 3.

Таблиця 2

Узагальнені показники особливостей напрямів та типів фрустраційних реакцій у групі досліджуваних службовців правоохоронних органів

№ з/п	Тип та напрям реакцій	Кількісний \bar{x} вираз реакцій	Вираз напрямів (Е, І, М) реакцій, %	Вираз типів (О-Д, Е-Д, Н-Р) реакцій, %
1	Е'	6	Е', Е, е 71	O-D 29
2	Е	5		E-D 29
3	е	6		
4	І'	-	І', І, і 17	N-P 42
5	І	1		
6	і	3		
7	М'	1	М', М, m 12	
8	М	1		
9	m	1		

Примітки:

Е – екстрапунітивні реакції, І – інтропунітивні реакції, М – імпульсивні реакції, OD – «із фіксацією на перепону», ED – «із фіксацією на самозахист», NP – «із фіксацією на задоволення потреб».

Таблиця 3

Значення коефіцієнта рангової кореляції основних параметрів, що якісно характеризують досліджуваних правоохоронців

Кореляція між двома ознаками	С- і екстернальність	Н- і екстрапунітивність	Q ₂ - і застрягнення	L+ і збудливість	Q ₄ + і низька вольова наполегливість
r_s	0,46*	0,42*	0,47*	0,31*	0,40*

Примітка.

* – результати є достовірними на рівні $p \leq 0,01$ (при $r_{s \text{ крит.}} = 0,40$) для $n \geq 40$

Отже, обчислення коефіцієнта рангової кореляції дозволив виявити, що кореляція між виявленими в ході емпіричного дослідження параметрами статистично значуща, позитивна, а отримані в результаті дослідження дані дозволяють визначити найбільш вагомі особистісні характеристики службовців правоохоронних органів, а саме: емоційну нестійкість, низьку стресостійкість, низьку самодостатність, екстернальність, екстрапунітивність, застрягнення, педантичність та збудливість.

Слід підкреслити, що визначені риси службовців правоохоронних органів носять, перш за все, проблемний характер як для особистісного функціонування, так і для виконання професійних обов'язків, що викликає необхідність розглядати їх як особистісну деформацію, яка потребує застосування засобів психокорекційної роботи щодо її запобігання або подолання.

Висновки. Підводячи підсумки емпіричного дослідження провідних рис службовців правоохоронних органів, можна сказати, що:

1. Успішність діяльності службовців правоохоронних органів в екстремальних умовах залежить від особистісних рис, до яких, в першу чергу, віднесено

емоційно-вольову стійкість, толерантність до стресу (екстрапунітивність), моральну нормативність (інтернальність) та виражений інтелектуальний потенціал.

2. Психодіагностика особистісних особливостей службовців правоохоронних органів виявила параметри, які є переважними. До них належать: низька емоційна стійкість, сформований Его-контроль, незначна стресостійкість, захист і внутрішнє напруження, тривожність, залежність, фрустрованість.

3. Для досліджуваних службовців правоохоронних органів характерний астеничний тип реагування, наявний емоційний дисбаланс, сформований невротичний патерн реагування, захисне, оборонне поведіння й тривога як домінуюче й неусвідомлене переживання.

4. Профіль провідних рис службовців правоохоронних органів включає низькі показники: емоційна нестійкість (3,5), стресостійкість (3,9), самодостатність (3,4); середні значення: екстрапунітивність (11), застрягнення (23), педантичність (15) та збудливість (18) та високий показник за екстернальністю (71).

5. Визначені провідні риси службовців правоохоронних органів носять проблемний характер як для цілком нормального особистісного функціонування, так і для повноцінного виконання професійних обов'язків. Це викликає необхідність розглядати сформовані особистісні особливості як деформацію внаслідок здійснення правосуддя, подолати або запобігти яку можливо в ході психокорекційної роботи. За умов недостатньої готовності працівника правоохоронних органів до складних умов проходження професійної служби стресогенні фактори професійної діяльності негативно впливають на успіх діяльності, служать причиною помилок та поразок, деформують особистість фахівця та вимагають певним чином організованої професійно-психологічної підготовки.

Одержана статистично достовірна й достатньо повна за обсягом інформації база даних особистісних особливостей службовців правоохоронних органів може бути використана для: професійно-психологічного відбору на службу, здійснення оптимального посадового розподілу, комплектування малих груп для виконання службових завдань, а також для раціоналізації галузевого навчання й виховання.

Бібліографічні посилання

1. **Абдурахманов Р. А.** Военная психология методология, теория, практика / Р. А. Абдурахманов. – М. : Воениздат, 1996. – 231 с.
2. **Барко В. І.** Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) : моногр. / В. І. Барко. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 379 с.
3. **Беляева Л. И.** Психологические особенности экстремальных ситуаций правоохранительной деятельности / Л. И. Беляева // Прикладная юридическая психология / под ред. А. М. Столяренко – М. : Академия, 2001. – С. 531–533.
4. **Борисова С. Е.** Профессиональная деформация сотрудников милиции и её личностные детерминанты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / С. Е. Борисова. – М., 1998. – 20 с.
5. **Волков Д. С.** Индивидуально-типологические особенности моторных компонентов в мнемической переработке информации : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Д. С. Волков. – О., 2008. – 20 с.
6. **Краяни А. Г.** Прикладная военная психология / А. Г. Краяни, И. В. Сыромятников. – СПб. : Питер, 2006. – 480 с.
7. **Круглевский Н. В.** Волевые качества и их воспитание у курсантов высших военно-морских училищ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Круглевский Николай Васильевич. – М., 1967. – 144 с.
8. **Медведєв В. С.** Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ / В. С. Медведєв. – К. : Вища шк., 1996. – 287 с.
9. **Москаленко А. П.** Професійна адаптація працівників ОВС : метод. рек. / А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін / за заг. ред. В. О. Соболева. – Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. – 70 с.

10. **Перов А. К.** Психология смелости и страха в связи с проблемой характера (опыт изучения воина-фронтовика 1941–1945 г.г.) : дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Перов Александр Константинович. – Л., 1946. – 168 с.

11. **Теплов Б. М.** Ум полководца / Б. М. Теплов // Избранные труды : в 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Воениздат, 1995. – Т. 1. – С. 223–305.

Надійшла до редколегії 11.03.2013.

УДК 316.613:159.922.73:159.923.2(045)

Ю. В. Железнякова

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

САМОТНІСТЬ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Заявлено, що почуття самотності у підлітковому віці є соціально-психологічною проблемою. Проаналізовано різні точки зору вчених на даний феномен у цьому віці. Розкрито основні психологічні особливості особистості підліткового віку і обґрунтовано їх вплив на прояви самотності. Показано, як психологічно впливають прояви самотності на соціальні зв'язки підлітка з оточуючими і соціалізацію в цілому, враховуючи те, що у цьому віці підліток особливо гостро потребує прийняття та визнання себе як особистості оточуючими.

Ключові слова: самотність, підліток, соціалізація, соромливість, агресивність, смисловий бар'єр, мобінг, тривожність, суспільство, соціальна роль, адаптація.

Заявлено, что чувство одиночества в подростковом возрасте является социально-психологической проблемой. Проанализированы разные точки зрения ученых на данный феномен в этом возрасте. Раскрыты основные психологические особенности личности подросткового возраста и обосновывается их влияние на проявление одиночества. Показано, как психологически влияют проявления одиночества на социальные связи подростка с окружающими и социализацию в целом с учетом того, что в этом возрасте подросток особенно остро нуждается в принятии и признании себя как личности окружающими.

Ключевые слова: одиночество, подросток, социализация, застенчивость, агрессивность, смысловой барьер, моббинг, тревожность, общество, социальная роль, адаптация.

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає в тому, що у існуючих наукових дослідженнях немає чіткого розуміння наявності такого феномена як «підліткова самотність» та її впливу на соціалізацію підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підліткової самотності, як і тема самої самотності, вивчена недостатньо. В опублікованих дослідженнях за останні два десятиліття почуття самотності підлітків, в основному, визначається як особливість цього періоду їх життя (В. Бондарьов[2], І. Кон [9], А. Прихожан [14], Н. Толстих [14], Д. Елкінд [19], Я. Коломинський [8]).

В останнє десятиліття вчені стали звертати більше уваги на особливості саме підліткової самотності. Зокрема, А. Реан відмічає особливості самотності підлітків з 11 років, викликані корінними змінами у афективній, мотиваційній та поведінковій сферах життя і вплив цього стану на їх соціалізацію. Д. Борг підкреслює вплив невербального спілкування у зв'язку з комп'ютеризацією та виникнення почуття самотності і втрати у належній мірі реального спілкування з ровесниками і дорослими. В. Казанська наголошує на тенденції до зниження спілкуван-